

Макимова Н. Ю.,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки,
факультет психології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ

Красілова Ю. М.,
кандидат психологічних наук,
асистент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки,
факультет психології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ РЕЦИДИВІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Насильство в родині, зазвичай, розвивається поступово, навіть непомітно для жінки: спочатку, чоловік вимагає, щоб дружина покинула роботу, отже, вона стає економічно залежною від нього. Потім він ізолює її від друзів, рідних, забороняє спілкуватися з ними. З часом – застосовує до неї фізичну силу, щоб покарати її за вчинки, які він вважає поганими. У разі фізичного насильства часто наслідком є тілесні ушкодження або каліцтво жертви, навіть смерть.

Причини, що не дозволяють жінці піти від свого кривдника, як правило, утворюють цілі комплекси – від економічних до соціальних і психологічних. Якщо жінка глибоко втягнена у тривалі насильницькі стосунки, це деформує її особистість, знижує самооцінку, і, як наслідок, у неї виникають почуття безвиході, ізоляції, глибокого розпачу.

Крім суто фізичного ушкодження здоров'я, насильство неодмінно наносить і глибокі психологічні травми. Їхнім результатом буває пригніченість, почуття туги і тривоги, порушення сну. Постійне психологічне насильство призводить: до розладів сну; до проблем із концентрацією уваги (жінці важко зосередитися); до почуттів безпорадності; до депресій, спроб самогубства та навіть психічних розладів (неврози, психотичні реакції тощо).

Жінка відчуває себе ізольованою від свого звичного оточення, нездатною, на її погляд, зрозуміти її проблеми, співчувати та допомагати їй. На цьому тлі можуть виникнути суїцидальні тенденції (за статистичними даними, частота спроб суїциду серед жінок-жертв насильства сягає 20 %), а іноді – єдиним шляхом виходу з ситуації видається вбивство кривдника.

Динаміка ставлення жінки до ситуації насильства над нею полягає у наступному. Перший випадок насильства означає кризу стосунків. Однак більшість жінок не припиняють стосунки на цій стадії. Незалежно від того, наскільки жорстоким було насильство, жінки все ж таки внутрішньо готові прийняти пояснення кривдника.

Поступово насильство починає все більше впливати на повсякденне життя жінки. Постійний неспокій та думки про причини насильства віднімають у багато енергії й уваги. В умовах тривалого насильства у жінки включаються психологічні захисні реакції. Вона применшує значення насильства або взагалі надає йому іншого смислового забарвлення («Б'є – значить любить»), переконує себе, що вона перебуває не в найгіршій ситуації. Кінцевим результатом є деградація особистості жінки й соціальна ізоляція.

Лише після багаторазових випадків насильства жінка починає сприймати те, що відбувається, як насильство. Це дуже складний процес, оскільки вона вперше починає думати про себе як про жертву, а про свого партнера – як про кривдника. Урешті, вона розуміє, що в насильстві винен кривдник. Жінка більше не сприймає спалахи агресивної поведінки як випадкові відхилення, а починає розуміти, що це стереотип її стосунків із кривдником, який постійно повторюється.

Після того, як жінка приходить до розуміння того, що стосунки характеризуються насильством і жорстокістю, починається процес переоцінки стосунків. Жінка спокійніше ставиться до думок про те, щоб залишити кривдника тимчасово або назавжди, або про те, щоб подати офіційну заяву в поліцію.

Відповідно до представленої вище динаміки реакції жінки на насильство, поліцейський має діяти по-різному. Необхідно насамперед з'ясувати, на якій стадії розвитку усвідомлення насильства знаходиться жінка. Розглянемо алгоритм, за яким поліцейський має діяти:

- на початкових стадіях фахівці можуть допомогти жінці зрозуміти, що насильство з боку чоловіка – це не випадковість, а злочин;
- на ранніх стадіях усвідомлення і спроб подолання насильства жінка хоче, щоб поліція та соціальні служби втрутилися та припинили насильство, але вона ще не готова до припинення стосунків;
- у жертви не виникає бажання порушити карну справу, поки не наступила стадія переоцінки стосунків, але вона хоче, щоб сторонні, але авторитетні особи (у цьому разі – працівники правоохоронних органів) чітко і твердо сказали кривднику, що його поведінка є неприпустимою. Жінка позитивно сприймає направлення до поліції, де вона може отримати допомогу;
- на пізніх стадіях, коли жінка вже готова подати заяву і порушити карну справу, співробітники правоохоронних органів можуть допомогти їй це зробити [1, с. 24].

Робота з сім'єю, де є проблема насильства, здебільшого починається із втручання поліції. У цьому разі насамперед слід з'ясувати, наскільки вірогідною є загроза життю та здоров'ю жінки. Для цього поліцейський може орієнтуватися на такий план.

1. Визначити конкретні форми нападу, на які наражається жертва.
2. Вивчити тактику кривдника.
3. Оцінити небезпеку на поточний момент.
4. Розробити план забезпечення безпеки.

Наведемо нижче складові планування розмови з жінкою під час втручання поліції: необхідно знайти доречне місце для розмови з жертвою, де її не можуть почути інші люди. Приділити достатньо часу, щоб жінка могла розповісти про те, що сталося. Жертва може бути дуже засмученою й дезорієнтованою. Якщо вона не

готова докладно пояснити ситуацію, треба запитати її лише про ті обставини, які необхідно встановити тут і зараз.

Варто пам'ятати, що після інциденту з насильством у сім'ї жертві потрібен певний час, щоб вийти з шокового стану. Хоча кожна людина по-своєму переживає такий шок, більшості жінок потрібен досить тривалий час, щоб повернутися до нормального стану. Це відбирає багато душевних сил, тому жінка може бути не готова і не здатна сприймати інформацію та відповісти на запитання, чи вона хоче звернутися до поліції.

Важливо не створювати в жертви враження, що є сумніви в достовірності її розповіді. Багато жінок думають, що їм не повірять, тому вони займають обережну й оборонну позицію. Жінка буде дуже болісно сприймати будь-які припущення про те, що вона має якісь особливості, які призвели до того, що стала жертвою насильства. Навпаки, треба чітко сказати жертві, що насильство в сім'ї – це злочин, і що відповідальність за цей злочин несе кривдник, іншими словами, що вона ні в чому не винна.

Після інциденту із застосуванням насильства жертві необхідно повернути почуття контролю над ситуацією. Це може стосуватися і простих варіантів вибору, які можна їй надати, наприклад, де й коли вона може зробити заяву, із ким вона буде розмовляти, чи хоче вона, щоб за її заявою була порушена карна справа.

Треба надати жертві інформацію про те, що може зробити поліція, а що – соціальна служба, і чого ці органи не можуть зробити. Жертва зможе прийняти виважене рішення, якщо буде знати свої права і можливі варіанти дій.

Необхідно провести оцінку, щоб визначити, чи потребує жінка захисту. Щоб оцінити ступінь небезпеки, необхідно з'ясувати у неї: чи боїться вона кривдника? Часто на це пряме запитання жінка не відповідає чітко. Тоді можна задати дотичні запитання, наприклад, чи змінює вона свою поведінку на вимогу чоловіка, навіть якщо вона не згодна з ним? Чи обмежує вона свої дії, оскільки боїться чоловіка? Як часто вона підкорюється, аби уникнути суперечки?

Треба уважно поставитися до таких обставин: жінка припинила зустрічатися з друзями або з членами батьківської сім'ї, оскільки її чоловік не хоче, щоб вона з ними зустрічалася; жінка боїться поскаржитися на кривдника, оскільки погрози чоловіка спрямовані на дітей (він погрожує позбавити її права виховувати дітей, або проголошує, що вкраде або вб'є їх); жінка виглядає заляканою, знервованою, хворобливою тощо.

Вкрай важливо подбати про безпеку жертви. При зверненні до державних інституцій уперше жертва відчуває страх і почуття повної невизначеності. Вона боїться, що прийшла скаржитися, боїться йти додому. Її слід переконати, що вона зробила сміливий вчинок, коли звернулася за допомогою. Жертві доводиться долати багато бар'єрів, перш ніж вона зможе говорити про те, що з нею сталося. Необхідна сміливість, щоб наважитися заявити про насильство в сім'ї. Необхідно це визнати і сказати їй, що вона є дуже сміливою.

Незалежно від того, чи подає жертва заяву до поліції чи ні, необхідно гарантувати їй безпеку. Водночас разом із жінкою доцільно оцінити обставини і визначити, чи є ситуація небезпечною настільки, що жінку необхідно негайно переселити в безпечне місце.

Соціальна служба зобов'язана допомогти жінці та знайти для неї безпечне місце. Варто пам'ятати, що дії кривдника можуть бути небезпечними та призвести до смертельного фіналу. Треба звернути особливу увагу на повторний характер нападів, на тактику кривдника, на зміни в його поведінці, й на те, який вплив усе це справляє на жінку, і як вона сама оцінює небезпеку ситуації. Ці аспекти насильницьких дій сприяли розробці нами опитувальника для оцінки ступеня небезпеки для жінки.

Список використаних джерел

1. Альошкін С. В., Даценко О. В, Бугайчук К. Л., Малиновська Т. М., Шеремет К. Ю., Протидія домашньому насильству органами Національної поліції : метод. посіб. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2019. 93 с.
2. Максимова Н. Ю., Психологія соціальної роботи з проблемними сім'ями : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет». 2017. 463 с.